

Remigijus Riekašius

ŽYDŲ BENDRUOMENĖ IR FUTBOLAS GARGŽDUOSE

[parengta pagal Riekašius R. Gargždai. Futbolas. Banga. Vilnius : Didakta, 2017]

Apie futbolą Gargžduose XX amžiaus pirmoje pusėje randame tik informacijos nuotrupas. Gali būti, kad tą kuklų informacijos kiekį nulėmė geografinė miesto (miestelio) padėtis ir žmogiškasis faktorius - informaciją to meto spaudai pateikiančių žmonių stygius.

Gargžduose populiarī legenda, kad tarpukariu mūsų mieste buvo dvi futbolo komandos (įvardijant ir konkrečius pavadinimus - Ažuolas ir Makabi), atstovavusios dvi didžiausias tautines grupes - lietuvius ir žydus. Kaip ir dažnoje legendoje, dalis tiesos yra. Taip, tarpukariu Gargžduose futbolo komandas žydai ir lietuviai formavo atskirai. Tačiau tai nulėmė ne (arba ne vien) tautiniai skirtumai. Tarpukariu daigas, iš kurio išaugdavo ir futbolo komanda ar klubas, buvo tam tikra visuomeninė organizacija (sajunga, draugija).

Tarpukario futbolo Gargžduose paveikslą reiktų pradėti nuo žydų klubų. Nes būtent žinutė apie Gargždų „Makabi“ žaistas rungtynes ir yra ta pirmoji dėlionės detalė, kurią dedame į tą paveikslą.

1925 metų liepos 26 dieną Gargždų „Makabi“ II komanda Rietave žaidė draugiškas rungtynes su vietos „Makabi“. Kaip pranešė Liūtuku pasivadinęs rietaviškis, *„lošimas prasidėjo gana puikiu svečių tempu. Pirmajame havtaime rietaviečiai gauna vieną golą ir pendelį, kuris liko atmuštas, ir tuo viskas baigėsi. Antrame havtaime svečiai gauna pendelį, kurį atmušo, ir lošimo gale rietaviečiai, persilaužę pro centrą, įmušė svečiams vieną golą. Rungtynės baigėsi 1:1“¹.*

Beje, nereiktų stebėtis, kad minima antroji „Makabi“ komanda. Skirtingai nei dabartiniais laikais, to meto pirmąją komandą sudarydavo vienuolika pajėgiausių futbolininkų. Tuo tarpu visi kiti futbolininkai jau buvo įvardijami antrąja komanda.

Be minėtos žinutės tarpukariu apie Gargždų „Makabi“ galime rasti tik dar kelis pranešimus lietuviškuose laikraščiuose ir žurnaluose. Gali būti, kad toks kuklus informacijos kiekis išliko tik dėl to, kad dažniausiai gargždiškių žydų varžovais būdavo kitų kaimyninių miestelių žydų klubai arba Gargždų lietuvių klubai, o informacijos apie

tokias rungtynes paprasčiausiai nebuvo kam pasiūsti (arba siūsdavo žydų kalba leidžiamoms leidiniams). Apie Plungės, Kretingos, Rietavo ir Telšių „Makabi“ klubus, Skuodo ir Plungės „Hapoel“, Klaipėdos „Bar-Kochba“ ir „Hagibor“ išlikę daugiau informacijos tik dėl to, kad šie žaidė daugybę draugiškų rungtynių su lietuvių klubais ir apie tai gana plačiai rašė lietuvių spauda.

Šią prielaidą patvirtina ir Gargžduose tarpukariu gyvenusių žydų prisiminimai: *„Sėkmadieniais su nekantrumu laukdavome atvykstančių komandų iš Klaipėdos ar kitų miestų. Tada visi bėgdavome į miesto sodą, kur buvo įrengta futbolo aikštė, ir sodas būdavo pilnas žmonių, jaunų ir senų, ir visi buvo susirūpinę, kad tik neduok dieve, mūsų Gargždų „Makabi“ nepralaimėtų“². O pačių rungtynių dieną futbolininkai žygiuodavo gatvėmis iki futbolo aikštės ir skambėdavo „Makabi“ daina: „Mes esame futbolo komanda, / Mes visada pasiruošę rungtynėms / Mes nešame Makabi vėliavą / Mes nešame ją su pasididžiavimu ir džiaugsmu“³.*

Šiuose amžininkų liudijimuose mes randame ne tik „Makabi“ vardą: *„Makabi futbolo komanda, o vėliau ir Hapoel buvo gerai žinomos visiems gargždiškiams“⁴. Tą patį patvirtina ir kiti tarpukario Gargždų gyventojai žydai: „čia buvo labdaros, filantropinės organizacijos ... taip pat ir sporto organizacijos, tokios kaip Makabi ir Hapoel“⁵.*

Tiesa, jokiuose kituose šaltiniuose Gargždų „Hapoel“ vardas ir nėra minimas, tad lieka paslaptimi, ar tikrai buvo ir antras žydų futbolo klubas.

1923 metais žydai sudarė beveik 50 procentų visų Gargždų gyventojų, miestui išaugus 1939 metais - apie 30 procentų (gyventojų apie 3100, iš jų žydų - apie 1000)⁶. Teigiama, kad „Makabi“ klubas turėjo 56 narius⁷.

Senieji gargždiškiai savo prisiminimuose dažnai mini Gargždų žydų ir lietuvių futbolo komandų akistatas futbolo aikštėje. Kaip prisimena dvejose tarpukario Gargždų lietuvių komandose spėjęs pažaisti Albinas Macius, Gargždų klubai ne tik žaisdavo tarpusavyje:

- Jaunlietuviai ir „Makabi“ tarpusavyje žaisdavo per metus porą kartų tikrai. Taip pat ateidavome į treniruotes vieni pas kitus“⁸.

Šiuos prisiminimus patvirtina ir informacija tarpukario spaudoje. Tiesa, kaip jau ir minėta, tos informacijos yra tik nuotrupos. Pavyzdžiui, 1934 metų rugsėjo mėnesį rašoma,

kad to meto stipriausios Gargždų futbolo komandos JSO (Jaunalietuvių sporto organizacija) antroji komanda žaidė su Gargždų „Makabi“ ir laimėjo 5:1⁹.

Gargždų lietuvių ir žydų komandos ne tik rungtyniaudavo viena prieš kitą, bet kartais futbolo aikštėje suvienydavo jėgas. Įdomios futbolo rungtynės Gargžduose vyko 1938 birželio 19 dieną, kai Gargždų rinktinė 3:1 įveikė Naumiesčio rinktinę¹⁰. Tiesa, lieka neaišku, kokių komandų atstovai sudarė tą rinktinę. Gali būti, kad joje buvo visi pajėgiausi vietos futbolininkai, nes kita išlikusi informacija mums leidžia teigti, jog tokia apsijungimo praktika egzistavo. 1939 metų liepos 20 dieną Ž.Naumiesčio įgula Kretingoje 5:0 nugalėjo vietos „Makabi“, kuri buvo pasitelkusi ir buvusios Klaipėdos „Bar-Kochba“ komandos žaidėjų, ir *„savo sudėtį buvo papildžiusi keliais Gargždų „Makabi“ ir JSO žaidikais“*¹¹.

Paskutinį kartą tarpukario Gargždų futbolininkai nepriklausomos Lietuvos spaudoje paminėti 1940 metais. Gargžduose vykusioje sporto sezono atidarymo šventėje dalyvavo *„vietos JSO, Šaulio ir Makabi klubai“*. Be bėgimo per miestą, kuriame dalyvavo 24 bėgikai, dar buvo žaidžiamos draugiškos krepšinio ir futbolo rungtynės. Įdomu, jog abiem atvejais žaidžiama buvo *„tarp JSO ir kombinuotos Šaulio - Makabi komandų“*. Futbolo rungtynes, kaip ir galima tikėtis, 3:0 laimėjo JSO, nors *„ir žaidė su keliais atsarginiais“*¹².

Pirmuosius Gargždų futbolo klubus sugriovė sovietų įvykdyta Lietuvos okupacija ir atūžusi Antrojo pasaulinio karo banga.

Lietuvių tautinės jaunuomenės „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos su visais jos padaliniais veikla nutraukta 1940 metų birželio 19 dieną¹³, Lietuvos žydų sporto ir gimnastikos sąjunga „Makabi“ ir jos skyriai uždaryti nuo 1940 metų liepos 22 dienos¹⁴. Taip per kiek daugiau nei mėnesį formaliai neliko nei vienos organizacijos, ilgesnį ar trumpesnį laiką turėjusios savo futbolo komandą Gargžduose.

Tragiško likimo gargždiškis Antanas Stalmokas, 1946 metais NKVD nuteistas mirties bausme už priklausymą Lietuvos laisvės armijai ir pasipriešinimą okupantams, 1940 metais savo dienoraštyje taip aprašė niūrią Gargždų futbolo padangę: *„dabar tik retkarčiais su buvusia komanda Šaulių sporto aikštėje dar pažaisdavome futbolą, nes į Gargždus mažai kas atvažiuodavo, o mes tai niekur neišvykdavom. Retkarčiais dar parungtyniaudavom su Gargždų žydų futbolo komanda „Makabi“, kurią mes dažniausiai be ypatingų pastangų įveikdavom, o su rusų kareiviais, dėl suprantamų priežasčių,*

*dalyvauti komandinėse žaidynėse nenorėjom*¹⁵.

Juoda diena Gargždų miesto istorijoje tapo 1941 metų birželio 24 diena, kai vokiečių kariniai daliniai atrinko ir sušaudė beveik visus Gargždų miestelio žydus vyrus¹⁶. Tarp jų buvo ir Gargždų „Makabi“ futbolininkų.

ŠALTINIAI

¹ Klaipėdos žinios, 1925 rugpjūčio 1 d., Nr.175. P.4.

² Orenshteyn, Avraham. My Shtetl Gordz. Iš Alperovitz Y., ed. Sefer Gorzd; ayara be-hayeha u-be-hilyona (Gorzd book; a memorial to Jewish community of Gorzd). Tel Aviv, 1980. P.77 [pateikiamas JewishGen tinklalapio <<http://www.jewishgen.org/yizkor/Gargzdai/Gargzdai.html>> vertimas; į anglų kalbą vertė Gloria Berkenstat Freund].

³ Oysher, Rashel. Gorzd Cultural Institutions. Iš Alperovitz Y., ed. Sefer Gorzd; ayara be-hayeha u-be-hilyona (Gorzd book; a memorial to Jewish community of Gorzd). Tel Aviv, 1980. P.114 [pateikiamas JewishGen tinklalapio <<http://www.jewishgen.org/yizkor/Gargzdai/Gargzdai.html>> vertimas; į anglų kalbą vertė Gloria Berkenstat Freund].

⁴ Oysher, Rashel. Gorzd Cultural Institutions. Iš Alperovitz Y., ed. Sefer Gorzd; ayara be-hayeha u-be-hilyona (Gorzd book; a memorial to Jewish community of Gorzd). Tel Aviv, 1980. P.114 [pateikiamas JewishGen tinklalapio <<http://www.jewishgen.org/yizkor/Gargzdai/Gargzdai.html>> vertimas; į anglų kalbą vertė Gloria Berkenstat Freund].

⁵ Oysher, Rashel. Gorzd Cultural Institutions. Iš Alperovitz Y., ed. Sefer Gorzd; ayara be-hayeha u-be-hilyona (Gorzd book; a memorial to Jewish community of Gorzd). Tel Aviv, 1980. P.109 [pateikiamas JewishGen tinklalapio <<http://www.jewishgen.org/yizkor/Gargzdai/Gargzdai.html>> vertimas; į anglų kalbą vertė Gloria Berkenstat Freund].

⁶ Julius, Raphael. Gorzd. Iš Levin D., ed. Pinkas Hakehillot Lita: Encyclopedia of Jewish Communities, Lithuania. Jerusalem, 1996. P.187-191 [pateikiamas JewishGen tinklalapio <http://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_lita/lit_00187.html> vertimas; į anglų kalbą vertė Barry Marks].

⁷ Julius, Raphael. Gorzd. Iš Levin D., ed. Pinkas Hakehillot Lita: Encyclopedia of Jewish Communities, Lithuania. Jerusalem, 1996. P.187-191 [pateikiamas JewishGen tinklalapio <http://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_lita/lit_00187.html> vertimas; į anglų kalbą vertė Barry Marks].

⁸ Iš interviu su Albinu Maciumi 2016 metų lapkričio mėnesį.

⁹ Jaunoji karta, 1934 metai, Nr.37. P.607.

¹⁰ Vakarai, 1938 birželio 22 d., Nr.142. P.4.

¹¹ Karys, 1939 metai, Nr.31. P.922.

¹² Jaunoji karta, 1940 metai, Nr.22. P.365.

¹³ LCVA fondo 954 pažyma. Lietuvos centrinio valstybės archyvo interneto svetainė <http://www.archyvai.lt/lt/fondai/politines_partijos/lcva_f954_pazyma.html>

¹⁴ LCVA fondo 349 pažyma. Lietuvos centrinio valstybės archyvo interneto svetainė
<http://www.archyvai.lt/lt/fondai/visuomenines_organizacijos/lcva_f349_pazyma.html>

¹⁵ Kareckas Č.L. Uždegti laisvės žiburį norėjome. Kaunas, 2000. P.126.

¹⁶ Valančiūtė J. Gargždų miesto ir parapijos istorija. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998.
P.170.